

חירות מתוך סמכות או חירות מתוך עליונות

written by ד"ר אל"מ במיל" חנן שי | 07.05.2026

בשנים האחרונות הולך ומעמיק השבר החברתי בשתי דמוקרטיות מפתח של העולם החופשי [?] האמריקנית והישראלית. שתיהן, בשונה מחלק גדול מן הדמוקרטיות האירופיות, לא נולדו רק מתוך מאבק לשחרור פוליטי, אלא גם מתוך תפיסה עמוקה יותר של חירות: חירות המבוססת על הכרה בעקרונות שמעל האדם, ושאליהם הוא מכפיף את עצמו.

מקור עוצמתה של ארצות הברית [?] מה שהפך אותה לגדולה [?] היה בדיוק בשילוב נדיר זה: הכפפת החשיבה האנושית לאמת חיצונית הן במישור הפיזיקלי הן במישור החברתי. במישור הפיזיקלי [?] באמצעות אימוץ חוקי המדע; ובמישור ההומניסטי [?] באמצעות תפיסה שלפיה גם הסדר החברתי איננו שרירותי, אלא נשען על עקרונות מחייבים, ובלשונה של הכרזת העצמאות של ארה"ב: "חוקי הטבע ואלוהי הטבע".

גם מדינת ישראל, על פי רוח מגילת העצמאות של מדינת ישראל, הוקמה על יסוד תפיסה דומה: שילוב בין זכויות לבין אחריות, בין חירות לבין מחויבות לערכים שמעל רצונו המשתנה של האדם.

אלא שכיום מתרחשת בשתי הדמוקרטיות הללו תפנית עמוקה. לצד תפיסת החירות המכפיפה את האדם לעקרונות מחייבים, מתפתחת תפיסה חלופית [?] הרואה באדם עצמו את מקור הסמכות לקביעת הערכים. שתי תפיסות אלו אינן רק שונות; הן מתנגשות חזיתית. מכאן נובע השבר: לא עוד מחלוקת על פרשנות של ערכים משותפים, אלא מחלוקת על עצם מקורם. זהו מעבר מוויכוח בתוך מסגרת מוסכמת למאבק על המסגרת עצמה.

במובן זה, מתנהלת כיום בתוך דמוקרטיות אלו מעין "מלחמת ציביליזציות" פנימית. היא איננה אלימה אך נוגעת בשאלות היסוד של זהות, סמכות וחירות. אם לא תתברר, היא עלולה להחרף עד כדי אובדן היכולת לקיים מסגרת משותפת.

מניעת התדרדרות זו תלויה ביכולתה של ההנהגה [?] התרבותית והפוליטית [?] להבהיר את הפערים הציביליזציוניים העומדים בבסיס השסע, ולשוב ולדון בשאלה: איזו חירות מבקשות הדמוקרטיות שלנו לקיים [?] חירות הנשענת על עקרונות שמעל האדם, או חירות הנגזרת מן האדם עצמו?

שתי תמונות [?] שתי תפיסות עולם

כדי להבין את עומק הפער, די להתבונן בשתי תמונות:

תמונה 1: משה עם לוחות הברית [?] פסל בבית המשפט העליון של ארצות הברית. החוק מעל האדם: החוק איננו יציר האדם [?] האדם כפוף לו.

תמונה 2: אלת התבונה (La déesse Raison) - טקס המהפכה הצרפתית, 1793 - האדם כמקור החוק: האדם מעלה את תבונתו למעמד של סמכות עליונה.

שתי התמונות הללו הן יותר מסמלים היסטוריים. הן מייצגות שתי תשובות שונות לשאלה: מהו מקור החוק? והאם האדם כפוף לו, או יוצר אותו.

חירות מתוך קבלת סמכות

המסורת העברית מאברהם ועד משה לא ביקשה לשחרר את האדם מכל סמכות, אלא להפך: לשחרר אותו מן השעבוד למקורות סמכות שגויים:

1. **חירות משעבוד פוליטי** המגולמת ביציאת בני ישראל ממצרים ובמעבר מעבדות לשלטון עצמי חוויה מכוננת שעמדה גם ברקע התודעה ההיסטורית של אבות המהפכה האמריקנית.
2. **חירות משעבוד לדמיון ולסובייקטיביות** המגולמת באמונה בקיומה של אמת אחת, הנגזרת מבורא אחד, שאיננה תלויה בתודעת האדם המשתנה.

3. **חירות משעבוד לאגואיזם, לדחפים ולסיפוקים** ²מגולמת בערך המכונן "ואהבת לרעך כמוך", המחייב ריסון עצמי כתנאי לקיום חברתי מאוזן.

החירות, במובן זה, איננה היעדר מגבלות ² אלא היכולת להכפיף את האדם לאמת שאינה תלויה בו: האמת האובייקטיבית של המציאות, שחוקיה תורגמו לערכים ולציוויים שנועדו לאיזונו העצמי של האדם, יצור אשר בניגוד ליצורים אחרים בטבע נברא ללא רסנים מולדים המכוונים את התנהגותו.

"ואהבת לרעך כמוך" הוא דוגמה לתרגומו של חוק הסימביוזה שמחולל איזון בטבע, לערך מוסרי שנועד לחולל איזון דומה בין בני האדם. הדבקות המוסרית בערך "אמת", במטרה לחולל וודאות גבוהה ככל האפשר בממד החברתי של חיי האדם, תורגמה מדבקותו באמת האובייקטיבית הנצחית של חוקי היקום, שיוצרת וודאות בממד הפיזיקלי של חיו.

המהפכה האמריקנית אימצה תפיסה זו במונחים אזרחיים. גם אצלה הסמכות איננה תוצר של רצון אנושי, אלא הכרה בעקרונות שמחוץ לו. החירות נובעת מן ההכפפה אליהם ² לא מן השחרור מהם.

המהפכה הצרפתית ביקשה לשחרר את האדם לא רק משלטון פוליטי, אלא גם מכל מקור סמכות חיצוני. הסמכות הועברה אל האדם עצמו ואל תבונתו. זהו שינוי עמוק: במקום כלי לגילוי האמת התבונה הופכת למקור האמת. המלכת "אלת התבונה" איננה פרט שולי, אלא ביטוי סמלי עמוק: כאשר האדם הופך את תבונתו למקור הסמכות העליונה. זוהי חזרה עקרונית לאלילות. האדם שב למצב שבו הוא עובד את יצירי רוחו שלו ² כפי שהיה בעידן שקדם למהפכה המונותאיסטית.

מן המודרניזם לפוסט-מודרניזם

המהלך לא נעצר בהעלאת התבונה למעמד אלוהי. אם המודרניזם עוד האמין בכוחה של התבונה לעצב סדר, חוק ומשמעות, הרי שהפוסט-מודרניזם מפרק גם את האמונה הזו עצמה.

בדורנו אנו עדים בהומניזם ורק בו להתרחקות כפולה: לא רק מן האמת החיצונית, אלא גם מן התבונה כשלעצמה וממיצגיה ² אנשי רוח ומנהיגים דגולים ² שנתפסו כמורי דרך בעלי סמכות. מה שהחל כהערצה לתבונה הפך לפירוקה. במקום אמת אובייקטיבית או תבונה אוניברסלית, נותרו רק משחקי כוח, נרטיבים יחסיים, שפה ככלי שליטה והסלולר ככלי לפרימת אינטראקציה חברתית על כל גווניה. התבונה עצמה מוכתרת כ"אליטיסטית", "קולוניאלית" או "מדכאת" ופסלי אנשי רוח ומנהיגי עבר מייצגיה הופכים יעד לסילוק מהפרהסיה הציבורית.

תמונה 3: עידן הפוסט מודרניזם ☒ פוסט אלת התבונה: חברה אחת ☒ ללא אמת משותפת

לא עוד אמת אחת מעל האדם, כבמהפכה החרות האמריקנית. לא עוד תבונת האדם כמקור אמת אחת, כבמהפכת החרות הצרפתית. התפוררות למרחבים פרטיים, לנרטיבים אישיים ולמסכים המחליפים מציאות משותפת.

כך הופך התהליך שהחל כשחרור ☒ להתפוררות מוחלטת. מה שהובטח כחירות גדולה יותר, הפך לשעבוד לרגש, לאופנה ולכוח בלבד. פירוק זה של אמת, סמכות ומשמעות משותפת יוצר ריק מוסרי וציבורי ☒ וריקים כאלה נוטים להתמלא בכוחות טוטליטריים חדשים שימלאו את הריק ☒ לעיתים קרובות במחיר החירות עצמה.

אין זה מקרה שבתוך מציאות זו מתעצמת גם עוינות כלפי העם היהודי ומדינתו ☒ העם שתרם לעולם את רעיון קיומה של אמת אחת שמחוץ לאדם לא רק בממד הפיזי ☒ מדעי, אלא גם בהומניזם ושחרר אותו מן השעבוד לדמיון, לכזב ולשרירות הלב.

על תפיסה של "חירות מתוך סמכות" עולות בדרך כלל שלוש טענות: היא דוגמטית, משום שהיא מניחה קיומה של אמת שאינה נקבעת בידי האדם; היא איננה דמוקרטית, משום שהיא מגבילה את כוחו של הרוב; וכי היא מקפיאה את הדיון הערכי. אלא ששלושתן נשענות על אי־הבנה. התפיסה הזו אינה דוגמטית, שכן היא מכירה בכך שהאמת, אף שהיא אובייקטיבית, לעולם לא נתפסת במלואה ומתגלה לאדם בהדרגה; אינה שוללת דמוקרטיה, אלא מגדירה את תפקידה ☒ הרוב אינו קובע את האמת, אך הוא מכריע את פרשנותה ואת האיזון הקונקרטי הנדרש בין ערכים במציאות משתנה; ואינה מקפיאה את הדיון, אלא מבטיחה את המשכיותו ☒ משום שהבנת הערכים מתפתחת עם התקדמות הידע והשינויים בממד הפיזיקלי והחברתי של החיים. בכך נשמרת בורזמנית יציבות העקרונות והדינמיות של יישומם בפועל: האמת קבועה ☒ אך ההבנה שלה הולכת ומתפתחת; הרוב מכריע כיצד ליישם את האמת הזו אך אינו קובע את מקורה.

הפער בין שתי המהפכות איננו בשאיפה לחירות ☒ אלא בדרך לממשה: האחת שחררה את האדם מן השעבוד לשלטון תוך הכפפתו לאמת. השנייה שחררה אותו מן השלטון אך גם מן האמת שמחוץ לו. כך, אגב השגת חירות פוליטית, החזירה אותו לשני סוגי שעבוד: לסובייקטיביות ולדמיון, ולדחפים ולאגואיזם. בממד הפיזיקלי אין מחלוקת: האדם אינו קובע את חוקי המציאות

אלא כפוף להם. השאלה היא האם גם בממד החברתי קיימים עקרונות דומים או שהאדם הוא מקורם.

שתי תפיסות החירות יכלו להתקיים זו לצד זו כל עוד הפריד ביניהן אוקיינוס. ארצות הברית התפתחה במסגרת תפיסת חירות המעוגנת בעקרונות מחייבים שמעוגנים באמת האובייקטיבית שבחוקי הטבע, כשם שבממד הגשמי האדם כפוף לחוקי המדע שהם חוקי האמת האובייקטיבית שבטבע. החלה זו של עקרון אחד על שני ממדי חיי האדם, הגשמי וההומניסטי ² יצרה מציאות סינגולרית בתולדות האנושות, והיא שהקנתה לה את עוצמתה וגדולתה.

בעוצמה זו ³ ובעיקר ממחויבותה המוסרית לערכיה ⁴ נחלצה ארצות הברית פעם אחר פעם לסייע לאירופה, כאשר ניסיונותיה של האחרונה לבנות סדר חברתי על בסיס תבונת האדם בלבד הובילו למשברים עמוקים ואסונות.

אלא שהמציאות כיום שונה. אין עוד הפרדה גאוגרפית והזליגה הולכת ומתגברת: תפיסת החירות הרואה באדם את מקור הסמכות חודרת אל תוך תפיסת החירות המבוססת על הכפפת תבונת האדם למציאות ומערערת אותה מבפנים.

השלכות על המלחמה באיראן

שתי התפיסות הללו אינן יכולות עוד להתקיים זו לצד זו מבלי להתנגש. ומכאן נובע אופיו האמיתי של השבר: לא עוד מחלוקת על מדיניות או על דמותם של מנהיגים, אלא מאבק על עצם מקור הסמכות. השלכותיו של פער זה ניכרות גם בזירה הבינלאומית ⁵ ובאופן מובהק סביב סוגיית איראן. האיום האיראני הפך לא רק לאתגר אסטרטגי, אלא גם למקרה מבחן תרבותי: עד כמה מסוגלות הדמוקרטיות המערביות לגבש תפיסת פעולה משותפת כאשר הן חלוקות גם בתוכן בשאלת יסוד ⁶ מהו מקור הסמכות שמגדיר את איראן כאיום קיומי, שעל פיו יש לפעול כדי להסירו.

האתגר המרכזי של הנהגת ארצות הברית ושל ישראל איננו חיצוני ⁷ אלא פנימי: להשיב לעצמן את היכולת להבחין בין אמת לבין רצון, ובין חירות לבין הפקרתה. המערכה על החירות איננה מתנהלת רק מול אויבים חיצוניים ⁸ אלא בראש ובראשונה בתוך הדמוקרטיות עצמן, סביב שאלת היסוד: מהו מקור הסמכות שעל פיו נקבעים ערכים, ועל פיו מוכרעים מצבים. דמוקרטיה שאיננה מכירה בכך שיש אמת שאיננה תלויה בה ⁹ מתקשה לאורך זמן להגדיר איום, להציב גבולות, ולפעול בנחישות כאשר הדבר נדרש. לא משום שהיא חלשה, אלא משום שאיבדה את העוגן שעל פיו ניתן להבחין בין נכון לשגוי. משום כך, המבחן האיראני איננו רק עימות גיאופוליטי, אלא מבחן ליכולתן של הדמוקרטיות לשוב ולפעול לאור עקרונות שאינם תלויים ברצון משתנה ולהכריע על פיהם. ולבסוף, השאלה שבה פתחנו איננה תיאורטית. איזו חירות אנו רוצים? חירות הנשענת על אמת שמעל האדם או חירות הנגזרת מן האדם עצמו. בתשובה לשאלה זו לא נקבע רק אופיין של הדמוקרטיות ¹⁰ אלא גם יכולתן לשרוד, ולהגיע ¹¹ כפי שמלמד

הניסיון שנצבר בדמוקרטיה האמריקנית, שקשרה את גורלה עד לתחילת מאה זו לחרות שמעל לאדם ? לעוצמה ולגדולה חסרי תקדים.

פורסם באתר מידה, בתאריך 08 במאי 2026.

*הדעות המובעות בפרסומי מכון משגב הן על דעת המחברים בלבד.